

SLALOM SRPSKE I HRVATSKE KNJIGE

Ankete: IVANA PAVELIĆ i DEJAN ILIĆ

Podaci: KIS i REČ

Komentari: VALERIJ JUREŠIĆ

Objavlivanje temata "Slalom srpske
i hrvatske knjige" pomogli su
Zaklada "Next Page" iz Sofije i
Institut Otvoreno društvo.

Devedesete su počele krvavo, a nastavljene siromašno. Nulte su donijele gorko triježnjenje: slobodno tržište nije iza ugla i neće nas preko noći pretvoriti u uspješne poduzetnike ili dobrostojeću srednju klasu. Gdje se u svemu tome zatekla knjiga – roba kojom se najkasnije počelo ponovo trgovati između Srbije i Hrvatske.

www.nsk.hr, stranice hrvatske Nacionalne i sveučilišne knjižnice

www.nbs.bg.ac.yu, stranice Narodne biblioteke Srbije

www.kultura.sr.gov.yu, stranice srpskog Ministarstva kulture

www.min-kulture.hr, stranice hrvatskog Ministarstva kulture

POLITIČKI POLIP NA TIJELU KNJIGE

Tranzicija iz socijalizma u društva slobodne trgovine osobito je uočljiva kod tržišta knjiga. Naime, kako je tržište knjiga po svojoj naravi tržište ideja, te pripovjednih i jezičnih umjetničkih tvorbi, njegova tranzicija je vrlo znakovita za ukupnu tranziciju društva. Koliko će se slobodno pojavljivati različite ideje i interpretacije u knjigama, koliko će građani prepoznati knjigu i knjižaru kao radikalno demokratski prostor u kojem mogu tražiti potvrde ili propitivanja svojih stavova, dopunu svom poznavanju svijeta, koliko će se daleko pripovjedači usuditi ići u stvaranju svjetova zanimljivih i intrigantnih čitateljima, može li se književnost igrati s politiziranim jezičnim politikama i kako će na to reagirati publika... samo su neka od pitanja koja ukazuju na blisku vezu društvenih zbivanja, političkih elita i tržišta knjiga. Za razliku od tržišta deterđženata ili automobila, na tržištu knjiga plasiraju se i političke marke – ideološke knjige plasiraju ideje koje postaju povod političkom djelovanju, političke biografije postaju znak prepoznavanja na policama u dnevnom boravku kupca.

NEDOVRŠENA TRANZICIJA

Stoga nije nimalo čudno da je prelazak tržišta knjiga s planskog i snažno samocenzuriranog tržišta u socijalizmu na slobodno tržište, bio težak i vijugav. Štoviše, taj prelazak očigledno nije dovršen, ni u Hrvatskoj, ni u Srbiji. Još je mnogo elemenata koji ukazuju na nedovoljnu prisutnost knjige: slaba razvijenost knjižarske mreže, nedovoljno povjerenje građana u knjigu kao demokratiziran prostor ideja, iznimno loša uređenost tržišta, vertikalna organizacija nakladništva, propast neovisnih knjižara, korupcija u proizvodnji udžbenika, visok stupanj državne intervencije, te neučinkovita strukovna udruženja. U obje zemlje se još uvijek osjeća snažna veza političkih elita i zbivanja u nakladništvu. Knjižari i nakladnici još uvijek se ne ponašaju kao segment tržišta, već kao dio kulturno-političke scene, koji zahtijeva posebnu brigu države, odnosno stalnu pomoć iz državnog budžeta, a da istovremeno ne pokazuju sposobnost urediti svoju djelatnost na principima učinkovitog i rastućeg tržišta koje će popularizirati knjigu, povećavati njezin utjecaj na razvoj društva i jačati poziciju nacionalne kulture u Europi i svijetu.

261

NOVI POČETAK

S druge strane, društvena promjena pokrenuta krajem osamdesetih, a ozakonjena početkom devedesetih, koju su ratovi dodatno zakomplicirali posvemašnjim osiromašenjem građana Hrvatske i Srbije, pokrenula je stvaranje tržišnog nakladništva i knjižarstva. Svojim

odviše često divljim putevima, stvaralo se realno tržište knjiga koje je preko nekadašnjih trgovačkih putnika, urednika i direktora nakladničkih kuća, supstancu nekad velikih društvenih nakladnika rastočilo u bezbrojne male tvrtke, koje su se iz stečaja u stečaj pretvarale u okosnicu nečega što danas dobiva svoje stalnije obrise.

Nakon teških devedesetih, danas svjedočimo ponovnom izrastanju snažnih privatnih nakladničkih kuća, okrupnjavanju i početku nove regionalne utakmice.

* * *

Ovaj mali temat pokušava ocrtati ozračje i osnovne karakteristike trenutka u kojem srpska i hrvatska knjiga ulaze u novu, nadajmo se, plodniju i zanimljiviju utakmicu u kojoj će čitatelji konačno biti na dobitku.

OSNOVNE STATISTIKE I OSOBINE TRŽIŠTA KNJIGA U HRVATSKOJ I SRBIJI

Pitanje	Hrvatska	Srbija
Nakladnika koji su objavili barem jednu knjigu za tržište u 2004.	519	800 (procjena +/- 20%)
Novih knjiga za tržište u 2004. Bez udžbenika za osnovne i srednje škole.	2.780	4.000 (procjena +/- 20%)
Broj aktivnih knjižara (preko 50% prometa ostvaruju na knjigama).	Oko 120.	100-300 (nedostatni podaci o prometu u knjižarama)
Prosječne naklade (proza, poezija, stručna knjiga, uspješne knjige, džepne knjige).	Proza 400-1000. Poezija 100-250. Stručna knjiga 100-400. Uspješne knjige 1-8.000. Džepne knjige 10-30.000.	Proza 350-1000. Poezija 100-250. Stručna knjiga 350-1000. Uspješne knjige 2-20.000. Džepne knjige 10-100.000.
Prosječna cijena knjiga.	130,27 kn (17,85 EUR)	600,00 yud (oko 7 EUR)
Cijena 100 stranica mekog uveza.	48 kn (6,58 EUR)	300,00 yud (3,5 EUR)
Udio izvornih naslova u prošlogodišnjoj ponudi.	47%	ispod 40% (procjena +/-10%)
Udio prijevoda s engleskog.	30%	oko 40% (procjena +/-10%)

Pitanje	Hrvatska	Srbija
Velikih nakladnika (preko 100 zaposlenih).	5 (Školska knjiga, Mozaik knjiga, Profil International, Algoritam i Marjan tisak)	Vjerojatno samo Narodna knjiga. Poslovni podaci tog tipa su uglavnom nedostupni.
Postoje li neovisni knjižarski lanci (koji nisu u vlasništvu nakladnika)?	Samo Libraria koja je također vlasnički povezana s najvećom nakladničkom kućom – Školska knjiga.	Ne.
U knjižarskoj prodaji, koliki je udio komisijske prodaje, a koliko predprodaje?	Oko 60% komisijska prodaja. Udio komisije pada zbog dominacije nakladničkih knjižara.	Nema pravih podataka, vjerojatno slično stanju u Hrvatskoj. Možda nešto više komisijske prodaje.
Prodaja knjiga u knjižarama tijekom 2004. je rasla, padala ili stagnirala u odnosu na 2003.	Pala za oko 35%.	Ne postoje podaci, samo opći stav o padu prodaje.
PDV na knjigu.	Ne, odnosno primjenjuje se stopa od 0%.	Da, 8%.
Vrijednost otkupa za javne knjižnice preko Ministarstva kulture u 2004.	21.354.970 kn (oko 2.925.340 EUR)	34.328.920 yud (oko 429.115 EUR)
Broj knjiga ponuđenih na otkup.	2.624	1.569
Broj otkupljenih naslova.	1.480 (u nakladama od 20 – 300 primjeraka)	603 (po 173 primjerka – broj knjižnica)
Postoje li relevantna udruženja nakladnika i knjižara?	Prepoznatljivo je jedino djelovanje zajedničkog Udruženja nakladnika i knjižara pri Gospodarskoj komori. No, s minimalnim učinkom.	Postoje dva udruženja, koja uvijek pred sajam knjiga kreću u pregovore, zbog jednokratnog probitka, a ne stvaranja boljih uvjeta poslovanja.
Prodaja knjiga po prodajnom kanalu.	Procjena: Knjižare: 25%; Klubovi knjiga: 23%; Trgovački putnici: 20%; Hipermarketi: 7%; Megastore: 3%; Izravna prodaja: 20%; Internet: 2%	Nema podataka.
Novih knjiga prema CIP-u u 2004.	5.054	8.622
Novih knjiga prema CIP-u u prvoj polovici 2005. Odnos prema istom polugodištu 2004.	3.033 (+11%)	4.187 (+4%)

263

263

SRPSKO TRŽIŠTE KNJIGA VEĆE, HRVATSKO POD JAKOM INTERVENCIJOM

Prvi put se na jednom mjestu mogu usporediti osnovni podaci o dva najveća tržišta knjiga nastala raspadom Sfrj-ota. Nekad jedno tržište razdvojilo se u prilično različita tržišta na kojima se osobito razlikuju cijene i stupanj državne intervencije...

Razlika u cijenama

Prvo što odmah upada u oči pri površnom pregledu podataka je velika razlika prosječne cijene knjiga. Knjige su u Hrvatskoj čak dva i pol puta skuplje. Nekada je bilo još gore, bile su i preko tri puta skuplje. Posljednjih se godina u Hrvatskoj polako spušta cijena knjiga (2–3% godišnje), a u Srbiji raste (5–10% godišnje), što je uvođenje PDV-a na knjigu samo ubrzalo.

No, odmah potom, zamijećujemo da razlika u cijeni 100 stranica nije tako velika. Što pokazuje da se u Hrvatskoj rade bogatije opremljene deblje knjige, što je dijelom razlog tolikoj razlici u krajnoj cijeni.

Nevelika razlika u produkciji

264

Iako postoji mit o daleko većoj produkciji knjiga u Srbiji, podaci to ne potvrđuju. Iako nemamo točnih podataka, prema raspoloživim podacima, broj novih naslova na milijun stanovnika je u Hrvatskoj veći nego u Srbiji. Štoviše, u Hrvatskoj produkcija brže raste. Primjerice, razlika prema evidenciji CIP-a u 2004. je 70%, a u prvoj polovici 2005. 38%. Razlika u broju nakladnika koji izdaju te knjige nije osobita, dok je broj uistinu aktivnih nakladnika koji čine većinu produkcije (u obje zemlje negdje oko 150–200).

Slaba prodajna mreža

U obje zemlje je došlo do vertikalne organizacije nakladništva. Svaki nakladnik teži posjedovanju knjižare, a veći se trude stvoriti knjižarske lance i držati vlastite tiskare. No, nije nikakvo čudo da ne primjećuju koliko je to loše za dugoročan razvoj tržišta jer većina ih poznaje samo tržište knjiga iz Sfrjota, kad su velike nakladničke kuće u pravilu bile i prodajni lanci, s vlastitim tiskarama. Zapravo, samo nastavljaju neučinkovitu organizaciju posla kakva je bila karakteristična za socijalizam.

Neovisne knjižare su na izdisaju u obje zemlje. No, u Hrvatskoj ih još uvijek postoji više no u Srbiji.

Nažalost, podaci o udjelima pojedinih prodajnih kanala praktički su nedostupni. Bez pravog istraživanja, mogu se stvarati samo procjene iz dostupnih podataka, a za Srbiju nemamo niti to.

Okрупnjavanje

Čini se da je okрупnjavanje proces koji se u Hrvatskoj događa brže no u Srbiji. Što nije čudno, jer je okрупnjavanje proces koji traži jači protok novca na tržištu. Ono je uvijek potaknuto krupnom dobiti, koja je veća u Hrvatskoj. Usporede li se naklade, broj naslova i cijene, to podijeli na nakladnike, i još svemu doda stupanj državne potpore, jasno je da je nakladništvo u Hrvatskoj mnogo likvidnije i stoga brže okрупnjava.

S druge strane, u Hrvatskoj već dugo nema više niti jedne relevantne nakladničke kuće koja nije privatizirana, dok je u Srbiji privatizacija BIGZ-a, Nolita, Prosvjete tek krenula.

Razvoju nakladničke scene u Hrvatskoj je svakako pogodovala i rana liberalizacija tržišta udžbenika, do čega je u Srbiji došlo bitno kasnije.

Stoga, ne iznenađuje da je do prvog velikog preuzimanja došlo iz Hrvatske, kad je ovih dana Školska knjiga kupila BIGZ i time otvorila novu epizodu u odnosima tržišta knjiga ovih dviju zemalja s toliko sličnim jezicima. (Više na idućim stranicama.)

Državna intervencija

Uz razliku u cijenama knjiga, stupanj državne intervencije je svakako najkrupnija razlika i, vjerojatno, osnovni generator drugačijih trendova u razvitku nakladništva u dvije zemlje.

Samo na razini otkupa za javne, odnosno narodne knjižnice, financijski odnos je gotovo 1:7. Uzmemo li u obzir razliku u broju stanovnika, te dodamo li tome potpore izdavanju knjiga, dobijamo praktički dvadesetak puta veću državnu potporu u Hrvatskoj, no u Srbiji. Ako tome još dodamo i razliku koju donosi bolja dobitna margina ugrađena u višu cijenu knjiga, taj se odnos još bitno popravlja u korist nakladništva u Hrvatskoj.

No, ni tu priča ne završava. Naime, sredstva za knjižnice, koje su mnogim nakladnicima u obje zemlje najvažniji kupac, također su mnogo veća u Hrvatskoj. Svemu tome još se dodaje i velik novac koji u nakladništvo ubacuju Ministarstvo prosvjete i gradovi, čemu u Srbiji parira jedino otkup na razini Beograda, što je tek sjena onoga što se događa u Hrvatskoj.

Pa, ipak...

Usprkos svemu navedenom, Beogradski sajam knjiga je još uvijek veća priredba od Interlibera i može si dozvoliti naplatu ulaznica, a najprodavanije knjige u Srbiji dosežu mnogo više naklade no u Hrvatskoj. U Srbiji su nakladnici bili prisiljeni spustiti tehničku kvalitetu knjigama, ali su one zato mnogo dostupnije i čini se da je publika još uvijek brojnija no u Hrvatskoj.

To su kvalitete koje će srpskim nakladnicima u regionalnoj utakmici zasigurno pomoći.

Anketa među knjižarima
MALO SE PRODAJE, JEZIK UGLAVNOM NE SMETA

*Provjerili smo u knjižarama Srbije i Hrvatske
koliko u ponudi uopće ima knjiga iz susjedne zemlje, te smeta li kupcima jezična razlika...
Anketu su proveli: Ivana Pavelić u Hrvatskoj i Dejan Ilić u Srbiji.*

**Pitanja postavljena knjižarima
u Hrvatskoj:**

1. Prodajete li u svojoj knjižari naslove iz Srbije i Crne Gore?
2. Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje pozitivan, koliko činjenica da se radi o naslovima na srpskom jeziku otežava samu prodaju (otežava li je uopće)?
3. Možete li nabrojati neke suvremene srpske autore koji su se na "književnom nebu" pojavili nakon 1990. godine?

Anketirane knjižare u Hrvatskoj:

Knjižara "Dušević&Kršovnik", Karlovac
(odgovarala Ana Ozimec)
Knjižara "Dvanaest stolica", Split
(odgovarala Marina Radić)
Knjižara "Šareni dućan", Koprivnica
(odgovarao Kruno Jajetić)
Knjižara "Svezadar", Rijeka (odgovarao Ante Russo)
Knjižara "Tamaris", Zagreb (odgovarao Mladen Marković)

**Pitanja postavljena knjižarima
u Srbiji:**

1. Prodajete li u svojim knjižarama naslove iz Hrvatske?
2. Koliko činjenica da se radi o naslovima na hrvatskom jeziku otežava samu prodaju (da li je uopće otežava)?
3. Možete li nabrojati neke suvremene hrvatske autore koji su se na književnom nebu pojavili nakon 1990. godine?

Anketirane knjižare u Srbiji:

Knjižara "Beopolis", Beograd (odgovarala Sanja)
Knjižara "Stubovi kulture", Beograd
(odgovarao Zoran)
Knjižara "Maćado", Beograd (odgovarao Borivoje Gerzić)
Knjižara Studentskog kulturnog centra "Bookwar", Beograd (odgovarao Miško)
Knjižara "IPS", Beograd
Knjižara "Solaris", Novi Sad (odgovarao Saša Radonjić)

1. Prodajete li u svojoj knjižari naslove iz Srbije i Crne Gore?

Ozimec: Iz Crne Gore ne prodajemo, a iz Srbije prodajemo – uglavnom naručujemo naslove, najviše od Mikroknjige i Croatia knjige. Mikroknjiga je srpski nakladnik i od njega uzimamo svu informatičku literaturu, odnosno kompletan asortiman iste. Croatia knjiga je nakladnik sa sjedištem u Zagrebu, oni distribuiraju knjige iz Srbije, pa od njih također naručujemo kompletan asortiman; zadnje smo prodavali uglavnom knjige iz područja građevine. Naručivali smo i neke enciklopedije, zadnje Enciklopediju lovca. Naručujemo po narudžbi iz razloga što prakticiramo komisijsku prodaju, a nitko nam nije ponudio asortiman.

Radić: U našoj smo knjižari imali neke knjige iz Srbije koje su bile vezane uz glazbu i film. Knjige smo nabavili preko izdavača iz Hrvatske.

Jajetić: Ne prodajemo naslove iz Srbije i Crne Gore u našoj knjižari, jer je naša ponuda inače dosta ograničena. Uglavnom smo orijentirani na rock izdanja, pa smo samo u ponudi imali jugoslavensku rock enciklopediju, no niti nju više ne prodajemo.

Russo: Da, u svojoj knjižari već odavno prodajemo naslove iz Srbije i Crne Gore. Sjajno surađujemo s kolegom Aleksandrom Drakulićem (koji je odbio suradnju s Op.a u izradi ovog temata, op.a) iz Beograda s kojim smo napravili i zajednički portal knjiga iz SiCG, Bosne, odnosno Hrvatske.

Marković: Da, u našoj se knjižari mogu kupiti izdanja beogradskih izdavačkih kuća. To nije prevelik izbor (oko dvije stotine naslova), ali namjera nam je bila testirati reakciju tržišta i

pokušati procijeniti potencijalno tržište za knjige na srpskom jeziku.

2. Koliko činjenica da se radi o naslovima na srpskom jeziku otežava samu prodaju (otežava li je uopće)?

Ozimec: Uopće je ne otežava – nema razlike. Tko želi i traži određeni naslov kupit će ga, bez obzira radi li se o hrvatskom ili srpskom naslovu.

Radić: Nikada nismo naišli na probleme zbog takvih knjiga. Neki su kupci, dapače, bili oduševljeni, vjerojatno iz razloga što takvih izdanja u Hrvatskoj nema puno. Broj takvih knjiga u našoj je knjižari, međutim, bio mali, pa iz tog razloga veliki broj kupaca i nije zamijetio da knjige nisu na hrvatskom.

Jajetić: Nije bilo nekakve razlike – mislim da je kupcima svejedno.

Russo: Činjenica da se radi o naslovima na srpskom jeziku niti u kojem slučaju ne otežava prodaju. Naime, kupci su svjesni činjenice da pojedina izdanja postoje samo na određenim jezicima. Jasno mi je na što se odnosi pitanje, ali mi smo u knjižari prilično rezolutni što se toga tiče. Bila knjiga na finskom, portugalskom ili na kraju srpskom, potpuno nam je svejedno. Bitna je usluga koju pružate posjetiocima.

Marković: Reakcije kupaca su varirale od osude do oduševljenja, ali mogao bih reći da je većina kupaca reagirala pozitivno, odnosno činjenica da je knjiga na srpskom jeziku uglavnom nije utjecala na odluku o kupnji. Naravno, knjige koje su istovremeno izdane i kod nas, nešto su teže pronalazile kupca, iako su vrlo konkurentne cijenom našem izdanju. Naravno da su se

neki kupci radije odlučili za izdanje na srpskom jeziku zbog niže cijene. Takvi su, međutim, ipak bili u manjini.

Izdanja koja su ponajviše probudila interes su ona stručnog karaktera (primjerice neki prijevodi medicinskih “klasika” originalno izdanih na engleskom jeziku), a koja u nas nisu prevedena. Nerijetko se naime dešava da je prijevod na srpski jezik jeftiniji i od originalnog izdanja.

3. Možete li nabrojati neke suvremene srpske autore koji su se na “književnom nebu” pojavili nakon 1990. godine?

Ozimec: Ne poznajem niti jednog – ne mogu se sjetiti niti jednog. Eventualno kada bih baš išla tražiti, ali ovako ‘iz glave’ – ne.

268 **Radić:** Neke od naslova srpskih pisaca prodavali smo u našoj knjižari – između ostalog, “Poetiku Pedra Aldomovara”, Saše Markuša, te “Komično u filmu”, dr. Mihaila Vidakovića. Oni su studirali i radili u Beogradu, te su pisali i iza 1990. godine. Nisam sigurna da li oni još uvijek objavljuju.

Jajetić: Znam samo pisce prije 1990. Ne znam niti jednog koji se pojavio nakon 1990. godine.

Russo: Naravno da mogu nabrojati neke suvremene srpske autore koji su se na književnom nebu pojavili nakon 1990. godine, ali vam ta imena zaista nista ne bi značila. Većina prodaje knjiga koja su napisana na srpskom su informatička izdanja, dok je prodaja beletristike skoro zanemariva. Postoji “vječan” interes za primjerice Balaševićeve knjige ili političko-memoarska djela. Kao usporedbu, navodim da smo u pravilu nudili knjige dobitnika

NIN-ove nagrade, koje nisu polučile nikakav interes.

Marković: Kod nas je vjerojatno najčitaniji, a u našoj knjižari najtraženiji Vlado Arsenijević, ali tu su i drugi poput Saše Ilića, Davida Albaharija, Milisava Savića...

* * *

1. Prodajete li u svojoj knjižari naslove iz Hrvatske?

Sanja: Da.

Zoran: Da.

Gerzić: Ne.

Miško: Uglavnom stripove i anarhističku literaturu.

IPS: Da.

Radonjić: Da. Uglavnom onih izdavača koji imaju svoja predstavništva kod nas, kao Školska knjiga, na primer.

2. Koliko činjenica da se radi o naslovima na hrvatskom jeziku otežava samu prodaju (da li je uopće otežava)?

Sanja: Ne predstavlja nikakav problem.

Zoran: Ne predstavlja nikakav problem.

Gerzić: Hrvatski jezik nije veliki problem.

Miško: Nije problem u jeziku nego u ceni. Knjige iz Hrvatske su drastično skuplje.

IPS: Cena je mnogo veći problem, iako su knjige kvalitetnije napravljene od domaćih.

Radonjić: Ne, jezik nije problem. Za petnaest

godina još mi niko nije rekao da je problem što prodajemo knjige na hrvatskom. Ali se ljudi jesu žalili na cene. Mada, što se tiče rečnika, ljudima nije problem da plate 30% više za hrvatska izdanja, u odnosu na istu domaću literaturu, jer kažu da su knjige kvalitetne.

3. Možete li nabrojati neke suvremene hrvatske autore koji su se na književnom nebu pojavili nakon 1990. godine?

Sanja: Ante Tomić, Vedrana Rudan.

Zoran: Vedrana Rudan, Ante Tomić, Robert Perišić.

Gerzić: Nisam čuo ni za koga, izuzev za Vedranu Rudan jer je štampana kod nas.

Miško: Miljenko Jergović.

IPS: Vedrana Rudan.

Radonjić: Ante Tomić, Julijana Matanović, Vedrana Rudan, Arijana Čulina, Miljenko Jergović.

* * *

Anketa među nakladnicima SURADNJA SLABA, RJEŠENJA SE JOŠ TRAŽE

Proverili smo kod nakladnika Srbije i Hrvatske koliko su uspješni u plasmanu svojih naslova na tržišta susjedne zemlje, te kakva iskustva imaju s različitim oblicima suradnje...

Anketu su proveli: Ivana Pavelić u Hrvatskoj i Dejan Ilić u Srbiji.

269

Pitanja postavljena nakladnicima u Hrvatskoj:

1. Na koji ste način prisutni na tržištu knjiga Srbije i Crne Gore (posjedujete li na tom tržištu tvrtku, imate li lokalnog partnera, radite li možda dvostruka izdanja za to tržište?)
2. Koliko činjenica da se radi o naslovima na hrvatskom jeziku nakladnicima otežava samu prodaju na srpskom tržištu (da li je uopće otežava)? Možete li nabrojati neke suvremene srpske autore koji su se na književnom nebu pojavili nakon 1990. godine?
3. Kako procjenjujete dinamiku hrvatskog i srpskog tržišta knjiga?
4. Postoje li ozbiljne razlike u načinu rada ta dva tržišta?

Anketirani nakladnici u Hrvatskoj:

Biovega, Zagreb (odgovarala Marina Kralj Vidačak, voditeljica nakladništva)

Naklada Ljevak, Zagreb (odgovarala Petra Ljevak):

Veble Commerce, Zagreb (odgovarala Svjetlana Veble):

Leo Commerce, Rijeka (odgovarao direktor Leonardo Marušić)

Pitanja postavljena nakladnicima u Srbiji:

1. Prodajete li svoje naslove u Hrvatskoj? Kakvi su prodajni učinci? Na koji ste način prisutni na tržištu Hrvatske (posjedujete li na tom tržištu tvrtku, imate li lokalnog partnera, radite li možda dvostruka izdanja za to tržište?)
2. Koliko činjenica da se radi o naslovima na srpskom jeziku nakladnicima otežava samu prodaju na hrvatskom tržištu (da li je uopće otežava)? Možete li nabrojati neke suvremene hrvatske autore koji su se na književnom nebu pojavili nakon 1990. godine?
3. Kako procjenjujete dinamiku hrvatskog i srpskog tržišta knjiga?
4. Postoje li ozbiljne razlike u načinu rada na ta dva tržišta?

Anketirani nakladnici u Srbiji:

Clio, Beograd (odgovarao Zoran Hamović, direktor)
Rende, Beograd (odgovarao Vladimir Arsenijević, urednik)
Hinaki, Beograd (odgovarala Vesna Jevremović, urednica)
Geopoetika, Beograd (odgovarao Vladislav Bajac, direktor)
Fabrika knjiga, Beograd (odgovarao Dejan Ilić, urednik)

* * *

270

1. Na koji ste način prisutni na tržištu knjiga Srbije i Crne Gore? (Posjedujete li na tom tržištu tvrtku, imate li lokalnog partnera, radite li možda dvostruka izdanja za to tržište?)

Kralj Vidačak: Knjige ne prodajemo u Srbiji i Crnoj Gori. Do sada smo uspjeli prodati samo autorska prava za jednu knjigu hrvatskih autora koja je naš bestseler ("Hrana za život", Jadranka Boban-Pejić i Zlatko Pejić). S obzirom da je knjiga tek nedavno prevedena na srpski i objavljena, zasada još nemamo pouzdane izvještaje o prodaji.

Ljevak: Posjedujemo sestrinsku firmu koja se bavi plasmanom hrvatske knjige u SiCG.

Veble: Da, prodajemo naše naslove u SiCG, međutim prodaja je dosta slaba.

Marušić: Leo commerce svoju tvrtku ima već treću godinu na tržištu Srbije i Crne Gore. Vjerujem da smo prvi koji smo tamo osnovali mješovito-izdavačku tvrtku.

2. Koliko činjenica da se radi o naslovima na hrvatskom jeziku nakladnicima otežava samu prodaju na srpskom tržištu (da li je uopće otežava)? Možete li nabrojati neke suvremene srpske autore koji su se na književnom nebu pojavili nakon 1990. godine?

Kralj Vidačak: Prodaju hrvatskih knjiga na srpskom tržištu ne otežava hrvatski jezik (u kontaktu sa srpskim izdavačima shvatili smo da njih to uopće ne smeta). Ono što otežava situaciju su puno više cijene hrvatskih knjiga za razliku od srpskih. Razlika je prevelika pa se takva knjiga ne može prodati na srpskom tržištu.

Nažalost nemamo podatke o recentnim izdanjima suvremenih srpskih autora.

Veble: Jezik ne predstavlja nikakvu zapreku prodaji, ali cijena da. Nismo upoznati sa srpskim autorima koji objavljuju nakon 1990.

3. Kako procjenjujete dinamiku hrvatskog i srpskog tržišta knjiga?

Ljevak: Hrvatsko tržište knjiga u 2004. godini posustaje, a jedan od razloga je i novinsko nakladništvo. Koliko znam, isto se događa i u SiCG.

Marušić: Teško je reći. Srpski nakladnici puno brže izdaju svjetske hitove, i izdaju ih u većem broju, ali ih izdaju također “na divlje”. Izdanja su im dosta skromna – uglavnom se radi o mekom uvezu, a nisu toliko opremljeni kao naša izdanja. Razlika je također i u cijeni – u Srbiji su cijene knjiga niže nego kod nas. Kod nas je, pak, sve puno legalnije, a i naši nakladnici puno više pažnje pridaju kvaliteti primjeraka.

4. Postoje li ozbiljne razlike u načinu rada ta dva tržišta?

Ljevak: Ozbiljnu razliku vidim u tome što se u Hrvatskoj puno više poštuju autorska prava. Knjižarsko tržište je uređenije u SiCG.

Marušić: Ozbiljne razlike postoje – u Srbiji je većina stvari “na crno”, kod nas je, kao što sam već rekao, legalno. Ali, u Srbiji postoji puno veća navika kupovanja knjiga u knjižarama nego kod nas. Tamo je knjižarska mreža puno razvijenija, a dosta knjižara radi do iza ponoći, što u Hrvatskoj nigdje nećete naći.

* * *

I. Prodajete li svoje naslove u Hrvatskoj? Kakvi su prodajni učinci? Na koji ste način prisutni na tržištu Hrvatske (posjedujete li na tom tržištu tvrtku, imate li lokalnog partnera, radite li možda dvostruka izdanja za to tržište?)

Hamović: “Clio” prodaje knjige na hrvatskom tržištu, a učinak je simboličan. Međutim, ako bih to uporedio s učinkom drugih izdavača iz Srbije, onda mi se čini da mi imamo dobru poziciju, iako to ne znači veliki učinak. Distribucija nije dobra, nema naših knjiga u svim knjižarama u Hrvatskoj. Radili smo s Konzorom, Jenseski i Turkom, a ima naših knjiga i u knjižarama u Rijeci, Puli. Do sada je prodaja išla isključivo preko njihovog sistema prodaje. Sad, međutim, treba da otpočnemo saradnju sa Albertom Goldštajnom na zajedničkim izdanjima.

Arsenijević: Da, sporadično. Sa vrlo slabim učinkom. Trudimo se da uspostavimo redovne odnose (što podrazumeva redovnu distribuciju) sa zainteresovanim knjižarima. Nemamo puno uspeha u tome.

Jevremović: Da. Slabo.

Bajac: Prodajemo naše knjige u Hrvatskoj. Ako se ne varam, mislim da smo prva izdavačka kuća odavde, a ako ne prva, onda sigurno među prvima, koja je posle prekida izašla sa svojim knjigama na hrvatsko tržište. Učinak je skroman.

Naše knjige stižu na hrvatsko tržište isključivo legalnim putem. Radili smo i zajednička izdanja sa izdavačima iz Bosne i Hercegovine, pa smo onda te knjige plasirali na hrvatsko tržište. Reč je o knjizi Dubravke Ugrešić “Zabranjeno čitanje”.

Ilić: Da. Ako izuzmemo prodaju zajedničkih iz-

danja sa izdavačima u Hrvatskoj, zanemarljivo u odnosu na prodaju u Srbiji.

Radili smo više paralelnih izdanja sa izdavačima iz Hrvatske (Konzor, Jesenski i Turk, Faust Vrančić), a odnedavno imamo i partnersku izdavačku kuću 90 stupnjeva, čiji smo i delimični vlasnici, i sa kojom smo uradili i uradićemo čitav niz izdanja. No, i bez svega toga, imam utisak da knjige sasvim neometano cirkulišu između ova dva tržišta, i da prepreke nisu administrativne nego čisto ekonomske, to jest da su u vezi sa uređenošću, odnosno neuređenošću ova dva tržišta.

2. Koliko činjenica da se radi o naslovima na srpskom jeziku nakladnicima otežava samu prodaju na hrvatskom tržištu (da li je uopće otežava)? Možete li nabrojati neke suvremene hrvatske autore koji su se na književnom nebu pojavili nakon 1990. godine?

Hamović: Jezik otežava prodaju. Postoji politička diskvalifikacija jezika. Mislim da kod mladih u Hrvatskoj ima neke vrste nelagode kad čitaju srpski. Kod starijih verovatno ne. Ali, i inače se malo čita. Mislim da je jezik jedan od razloga što naše knjige ne ulaze u institucije. Naših knjiga nema u bibliotekama, institutima u Hrvatskoj. Dva su moguća razloga za to: neobaveštenost ili nekakva politička ekvilibristika.

Fakovce, ljude koje sam upoznao na sajmu u Frankfurtu, Miljenka, Antu...

Arsenijević: Jezik nije problem, pod uslovom da su knjige štampane latinicom.

Vedrana Rudan, Borivoj Radaković, Jelena Čarija, Robert Perišić, Ante Tomić, Tatjana Gromača... Lista i dalje raste.

Jevremović: Ne, jezik nije problem. Dobre knjige se prodaju dobro. Recimo Kješlovski i Džarmuš su prodati za mesec dana u po 20 primeraka. Ne znam.

Bajac: Jezik nije prepreka, ali svakako umanjuje mogućnost prodaje. Mi smo u početku očekivali da će uglavnom Srbi u Hrvatskoj biti kupci i čitaoci naših knjiga, ali se to nije potvrdilo. Mislim da je važno i to što su naše knjige štampane latinicom, cirilica bi verovatno bila ozbiljna prepreka. Tek, nemam dovoljno podataka za ozbiljniju analizu.

Ilić: Jezik nije problem, kako se to čini odavde. To jest, ako i jeste prepreka, onda je to zbog sužene komunikacije u poslednjih deceniju i po, pa ljudi jednostavno teže čitaju, razumeju, jezike koje jedno vreme nisu imali priliku ili želju da koriste. Robert Perišić, Boris Beck, Simo Mraović, Tatjana Gromača, Viktor Ivančić

3. Kako procenjujete dinamiku hrvatskog i srpskog tržišta knjiga?

Hamović: Imam utisak da se odvijaju slični procesi diferencijacije, to jest demonopolizacije oba tržišta, i to kroz objavljivanje udžbenika. U Hrvatskoj se objavljivanjem udžbenika sada bavi više izdavača, i to je jedan fini način pretvaranja knjige u robu. Rekao bih da je paralelan i proces takozvanog ratnog izdavaštva, desnog, hušakčkog, ali mislim da, bar kod nas, to jenjava. Na dinamiku oba tržišta utiče i prisustvo knjiga u medijima. Mislim da se u Hrvatskoj u tome prednjači u odnosu na Srbiju, i da više izdavača deli medijski prostor. U Srbiji jedan izdavač ima monopol nad medijima, kao što je i monopol na objavljivanje udžbenika zapravo tek nagrizen.

Arsenijević: Oba tržišta knjiga jedva da i postoje. Prodaja je generalno slaba i malo je prostora i na jednom i na drugom tržištu za izdavače kojima komercijalni uspeh nije prva i jedina misija. Oba tržišta su prilično zatvorena s tim što se čini da su izdavači iz Srbije nešto zainteresovaniji za objedinjavanje distributivnih mreža na tržištu knjiga Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore u cilju šire i bolje prodaje.

Jevremović: Imam utisak da se ovde objavljuje mnogo više knjiga nego u Hrvatskoj.

Bajac: Mislim da su trenutno hrvatska izdanja što se tiče opreme i kvaliteta prevoda bolja od srpskih izdanja. U Hrvatskoj je rešeno i to u vezi s porezom na knjige, i vidi se da tamo ide na bolje, dok kod nas porez na knjigu dodatno otežava poslovanje.

Ilić: Čini mi se da se na oba tržišta svake godine pojavljuje sve manji broj knjiga, dok pojedini izdavači povećavaju broj objavljenih naslova u jednoj godini. To praktično znači da usled slabih tržišnih mehanizama jačaju monopoli pojedinih učesnika na tržištu, što onda podriva tržište u celini. Ako se nešto ne promeni, ti koji sada uživaju korist od svojih monopolskih pozicija na duži rok takođe će trpeti štetu zbog neuređenog tržišta knjiga, jer će jednostavno ponuda na tom tržištu biti sve lošija i prodaja će padati.

4. Postoje li ozbiljne razlike u načinu rada ta dva tržišta?

Hamović: Najbitnija je razlika u kvalitetu štampe, tehnološkom kvalitetu. Knjige koje se rade u Hrvatskoj su kvalitetnije. Obimnija je produkcija u Srbiji, ali to ide na štetu kvaliteta. Kvalitet hrvatskih izdanja je posledica i stimulacija koje daje država, pa tamošnji izdavači nisu, da tako kažem, goli na tržištu.

Arsenijević: Ozbiljnih razlika u načinu rada nema.

Jevremović: Mislim da razlike ne postoje između ta dva tržišta, nego unutar njih. Naime, i ovde i tamo ima ljudi koji dobro rade svoj posao, i onih drugih.

Bajac: Tržište u Srbiji je otvoreno za knjige iz Hrvatske. Nekada je postojala prećutna podela prema kojoj su izdavači iz Hrvatske više štampali teorijsku literaturu, dok su izdavači iz Srbije više radili beletristiku. Sad se to promenilo, i imam utisak da izdavači iz Hrvatske rade vrlo ozbiljno prevedenu književnost. U Srbiji nema plana, nema kulturne politike koja bi postavila okvire za rad. Ima izdavača koji se trude da dosledno sprovode kvalitetne izdavačke programe, ali su oni prepušteni samima sebi i pitanje je koliko će još moći da izdrže.

Ilić: Mislim da su sličnosti veće od razlika. Zapravo mi se čini da razlika i nema, pogotovo od kad se u Hrvatskoj država praktično povukla iz izdavačkog sektora.

Poznatu beogradsku nakladničku kuću osnovao je Knjaz Miloš 1878. pod nazivom "Državna knjigopečatnica". No, 127 godina kasnije, BIGZ ulazi u vlasništvo najveće hrvatske nakladničke kuće...

ŠKOLSKA KNJIGA KUPILA BIGZ

Kad smo u Školskoj knjizi pitali o suradnji sa Srbijom, dobili smo odgovor od Sare Roller:

- Školska knjiga, zbog prirode samog pitanja, ne želi odgovoriti na pitanja, odnosno ne smije davati takvu vrstu informacija za javnost. Pitanja se odnose na suradnju Školske knjige sa Srbijom, a informacije o tome služe isključivo za internu upotrebu i o mogućoj suradnji sa Srbijom Školska knjiga uopće se ne želi izjašnjavati.

274

U kolovozu 2005. dogodio se najveći hrvatsko-srpski posao u nakladništvu od raspada Jugoslavije.

Najveća hrvatska nakladnička kuća "Školska knjiga", koja je prošle godine zadržala primat u proizvodnji udžbenika, proširila prisutnost na knjižarskom tržištu, ostavši vodeći nakladnik referentnih djela i rječnika, kupila je Beogradski izdavačko grafički zavod - BIGZ, na dražbi s koje su se, svjesni snage Školske knjige, povukla dva konkurenta iz Srbije.

Što je BIGZ donio "Novoj Školskoj knjizi" - tvrtki koju je "Školska knjiga" osnovala u Srbiji? Tradiciju i listu od čak četiristo i pedeset tisuća objavljenih naslova. Vjerojatno se mnogi od vas sjećaju kako su se naklade BIGZ-ovih džepnih knjiga u Sfrjotu penjale i do pola milijuna primjeraka. BIGZ u zadnje vrijeme nije stajao najbolje. Veliki dugovi radnicima i dobavljačima, slabašno izdavaštvo. No, potencijali su veliki. 2.480 kvadrata u središtu Beograda, tri knjižare (u Kosovskoj i Požeškoj u Beogradu, te stotinjak kvadrata knjižare u Rudeškoj u Zagrebu), dvanaest milijuna yud u knjigama na skladištu (oko 150.000 EUR), te osobito važna licenca za objavljivanje udžbenika u Srbiji. Školska i BIGZ su već imali ugovor o zajedničkom izdavanju udžbenika za matematiku za tekuću godinu.

Kako je tekla prodaja? Država je na dražbu dala 70% vlasništva u BIGZ-u. Ostatak pripada malim dioničarima. Uvjet za sudjelovanje je bilo preuzimanje dugova, te zadržavanje radne snage. Početna cijena bila je 48 milijuna YUD-a (oko 600.000 EUR). S obzirom na to da su konkurenti odustali, Nova školska knjiga je ostala na toj cijeni, iako je 70%

BIGZ-a procijenjeno na 2,4 milijuna EUR. No, to nije sve. Bez konkurencije, Nova školska knjiga je iskoristila još jednu pogodnost, propustila prvu ponudu i dobila mogućnost da svoj dio plati obveznicama stare devizne štednje, što zapravo znači još nižu cijenu. Potpisivanje ugovora zakazano je za 2. kolovoza, a službena primopredaja za 18. kolovoza na Skupštini "Bigz pablišing". U naredna tri mjeseca većinski vlasnik bi trebao ponuditi cijenu za otkup preostalog manjinskog paketa dionica, a na malim dioničarima je da odluče hoće li prihvatiti njihovu ponudu ili ne. Kad bi se išlo po tržišnoj cijeni, tih 30% bi bilo daleko skuplje od prvih 70%.

Naslovi govore sve: RTS javlja "BIGZ prodan Školskoj knjizi", a Večernjak "Ante Žužul postao vlasnik tvrtke Knjaza Miloša".

Otvara li se time regionalna utakmica? Mladinska, odnosno Mozaik knjiga, već je prisutna u gotovo svim zemljama regije, a niz manjih igrača (VBZ, Mikro knjiga, Leo Commerce, Naklada Ljevak...) otvorili su svoje odjele u susjednim zemljama. No, ne smijemo zaboraviti velike strane nakladnike koji su također ušli na tržište i koji će naravno težiti spajanju svog poslovanja na tržištima regije. Tu su već Klett, Egmont i Bertelsmann, a mogućnosti za ulazak najavljuju još neki. Drugim riječima, utakmica je počela, no igrači još uvijek pristižu.

Što kažu statistike DZS-a i Hrvatske gospodarske komore?

IZVOZ MNOGO VEĆI OD UVOZA

Nažalost, to vrijedi samo za slučaj SiCG, i još poneku zemlju.

Naglo raste razmjena knjiga između Hrvatske i Srbije i Crne Gore, no razmjena s Bosnom i Hercegovinom je još uvijek veća. Podatke Državnog zavoda za statistiku obradio Rajko Naprta, Voditelj odjela za papir, tisak i medije sektora za industriju Hrvatske gospodarske komore.

Ukupan "UVOZ" tiskanih knjiga na HRVATSKOM JEZIKU u RH u tonama (Tar. br: 4901.9910 + 4901.9920)

	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Slovenija	189,07	335,66	392,67	581,30	670,00	2.380,00
Španjolska					29,00	1.561,00
Austrija		3,53		79,00	79,00	651,00
Italija	31,80	47,92	61,52	124,90	138,00	549,00
Njemačka	8,74	30,05	35,61	145,00	182,00	358,00
Velika Britanija	4,50				252,00	308,00
Slovačka	2,89	29,10	4,27	42,00	67,00	229,00
SAD					123,00	144,00
Srbija i Crna Gora				26,00	39,00	83,00
Kina (+ Hong Kong)					32,00	78,00
Singapur					44,00	67,00
B i H						49,00
Mađarska		2,06	15,75	6,20	6,00	44,00
Švicarska					25,00	9,00
Ostalo	38,04	134,09	181,93	677,37	166,00	118,00
UKUPNO:	275,04	582,41	691,76	1.681,77	1.852,00	6.628,00

Kod uvoza knjiga na hrvatskom jeziku, do 2002. godine zaista se radi o istima jer su tarifne oznake bile "razdvojene" (domaće i strane knjige). Od 2003. godine tarifni brojevi su "spojeni" tako da se radi o ukupnom uvozu knjiga u RH (bez obzira na jezik).

**Ukupan "IZVOZ" tiskanih knjiga (+ Ostalo tiskano, ali ne novine i drugo)
na HRVATSKOM JEZIKU u RH u tonama (Tar. br: 4901.9910 + 4901.9920)**

	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Velika Britanija	946,40	658,74	400,56	578,00	866,00	691,00
B i H	156,32	212,26	164,13	428,00	244,00	627,00
Austrija	371,27	410,30	331,50	113,00	46,00	268,00
Srbija i Crna Gora	13,33	3,56	9,05	190,00	109,00	218,00
Slovenija	100,62	217,87	201,23	186,00	152,00	140,00
Francuska	0,04	1,64	0,18	33,00	32,00	78,00
Nizozemska	322,54	762,67	193,32	17,00	24,00	34,00
Njemačka	35,04	14,85	22,35	27,00	25,00	31,00
Rusija	0,60	-	0,01	10,00	19,00	11,00
Poljska	42,95	50,04	17,29	11,00	14,00	11,00
Italija	4,40	5,77	13,46	3,00	10,00	8,00
SAD	182,40	295,46	180,06	1,00	15,00	2,00
Mađarska	3,40	0,76	1,01	1,00	6,00	1,00
Ostalo	88,25	10,84	23,66	29,00	25,00	58,00
knjige:	988,21	1.571,99	848,47	80,00	1.587,00	163,00
ostalo:	1.279,35	1.072,77	709,34	1.547,00	-	2.015,00
UKUPNO:	2.267,56	2.644,76	1.557,81	1.627,00	1.587,00	2.178,00

277

Godina 2003. bez: tiskanih knjiga u slobodnim listovima + tiskanih materijala ostalih

Tisak knjiga i brošura u Hrvatskoj u tonama

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	UKUPNO
1995.	279	322	309	430	439	412	359	450	241	307	322	273	4.143
1996.	264	217	207	274	405	353	415	549	332	316	312	337	3.981
1997.	190	208	469	176	182	319	390	633	323	433	642	287	4.252
1998.	174	189	172	179	314	266	290	465	255	238	262	202	3.006
1999.	211	195	353	414	328	278	204	387	300	347	264	275	3.556
2000.	117	162	203	240	301	327	425	437	242	186	252	169	3.061
2001.	223	160	194	143	219	275	347	382	294	261	190	164	2.852
2002.	143	167	149	201	261	261	361	231	236	214	253	301	2.778
2003.	186	161	184	293	264	315	437	504	448	338	405	350	3.885
2004.	240	451	485	453	407	427	724	519	757	949	1.039	1.241	7.692
2005.	860	506	1.026	963	826	751							4.932

KOMENTAR:

Raste razmjena Hrvatske i SiCG

Iako se i u slučaju međunarodne trgovine knjigom i sličnim tiskarsko-nakladničkim proizvodima ponavlja općepoznata hrvatska priča o rastu uvoza i zaostajanju izvoza, zanimljivo je da se i u slučaju ovog, po mnogo čemu osobitog tipa proizvoda, ponavlja i dio o BiH i SiCG kao gotovo jedinim zemljama u koje više izvozimo.

Ove statistike mogu zavarati, jer podaci o jednom ili dva veća posla koje sklopi neka hrvatska tiskara s naručiteljem iz Velike Britanije ili Austrije, postavljeni uz ostale, stvaraju dojam da se mnogo hrvatskih knjiga izvozi u te zemlje.

Zato se moramo snalaziti i kroz kontekst razumijevati što ovi podaci uistinu znače.

No, svakako je za ovu našu analizu najzanimljivije primijetiti strašan porast trgovine sa SiCG. Dok u 2001. uvoz nije ni zabilježen, a izvoz je bio tek simboličan, u posljednje se tri godine uvoz udvostručavao svake godine, a izvoz je dospio na četvrto mjesto, preskočivši prošle godine i izvoz u Sloveniju.

Odnos robne razmjene je za Hrvatsku pozitivan jedino u slučajevima Velike Britanije (gdje igramo ulogu proizvođača s jeftinom radnom snagom), BiH i SiCG, te sa zemljama s kojima je razmjena mnogo manja.

No, samo pogledajte koliki je minus u razmjeni sa Slovenijom!

Uvoz iz SiCG je u 2004. 1,25% ukupnog uvoza, a izvoz u SiCG 10% ukupnog izvoza.

Velike promjene donose knjige+novine

Lako je primijetiti da je upravo pojava knjiga uz novine drastično promijenila odnos uvoza i izvoza. Hrvatska nakladničko-tiskarska industrija polako je gubila bitku i uvoz je neprestano sustizao izvoz, da bi se odnos 1:8 iz '99. u korist izvoza, do 2002. promijenio u izvoz slabiji od uvoza. Tijekom 2004. knjige za novinske nakladnike su se tiskale u inozemstvu i dovele do uvoza tri puta većeg od izvoza, uvoza koji se gotovo izjednačio s cjelokupnom domaćom proizvodnjom knjiga.

Tijekom 2005. taj se odnos mijenja, jer se tisak knjiga za novinske nakladnike prebacuje u Hrvatsku. Tako se u prvom polugodištu ove godine bilježi udvostručenje domaće proizvodnje knjiga.

Sličnih podataka za Srbiju nemamo. No, i tamo se događaju velike promjene s pojavom knjiga+novina. Za kvalitetniju sliku o tome što je sve taj fenomen donio i kako je promijenio tržišta knjiga na ovim prostorima potrebno je još vremena i potpunije statistike. Naime, taj se fenomen još uvijek u nalazi u početnoj razvojnoj fazi.